

ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ: СУТНІСТЬ, ТИПОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ LAND RESOURCES: ESSENCE, TYPOLOGICAL CHARACTERISTICS AND CLASSIFICATION

У статті досліджено поняття "земельні ресурси", виявлено їхні типологічні ознаки та здійснено класифікацію. Проаналізовано наукові публікації з питань земельних ресурсів. Відсутність єдності поглядів щодо пояснення науковцями сутності та змісту земельних ресурсів зумовлює необхідність поглиблення досліджень їхніх сутнісних характеристик, типологічних ознак та класифікації. На основі цього узагальнено наукові підходи до трактування сутності категорії «земельні ресурси» і запропоновано їх класифікацію. Розглянуто земельні ресурси на предмет їх використання, відтворення й охорони, володіння та розпорядження. Встановлено, що доцільно класифікувати наведене групування у 3 блоки економічного, екологічного та соціального характеру. Наведено класифікацію земельних ресурсів на основі узагальнення підходів вітчизняних та зарубіжних учених. Відзначено важливість дослідження земельних ресурсів для ефективного їх використання.

Ключові слова: земельні ресурси, типологічні ознаки, класифікація земельних ресурсів, використання земельних ресурсів, економічна, екологічна та соціальна складові частини.

В статті проведено дослідження поняття «земельні ресурси», виявлені їх типоло-

гічні ознаки та здійснено класифікацію. Проаналізовані наукові публікації по вопросам земельных ресурсов. Отсутствие единства точек зрения относительно объяснения учеными сущности и содержания земельных ресурсов вызывает необходимость углубления исследований их существенных характеристик, типологических признаков и классификации. На основе этого обобщены научные подходы к трактовке сущности категории «земельные ресурсы» и предложена их классификация. Рассмотрены земельные ресурсы на предмет их использования, воспроизводства и охраны, владения и распоряжения. Установлено, что целесообразно классифицировать приведенное группирование в 3 блока экономического, экологического и социального характера. Представлена классификация земельных ресурсов на основе обобщения подходов отечественных и зарубежных ученых. Отмечена важность исследования земельных ресурсов для эффективного их использования.

Ключевые слова: земельные ресурсы, типологические признаки, классификация земельных ресурсов, использование земельных ресурсов, экономическая, экологическая и социальная составляющие.

УДК 332.33

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.48-64>

Якимовська А.В.

аспірант кафедри економіки підприємства імені професора І.Н. Романенка Національний університет біоресурсів і природокористування України

Yakymovska Anna

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

The article conducted a study of the concept of land resources, identified their typological characteristics and carried out the classification. The scientific publications on land resources and their use are analyzed. It is established that the positions of scientists do not fully reflect the aspects of knowledge of land resources. The lack of unity of points of view regarding the explanation by scientists of the nature and content of land resources necessitates deepening research on their essential characteristics, typological features and classification. The substantial characteristics of land resources are analyzed. Existing concepts of land resources are considered on the basis of three guidelines: economic, environmental and social. The use of land for various purposes is determined by the presence of various lands and the needs of the state. It is established that the land of Ukraine in accordance with applicable law are divided into 9 categories. Based on this, scientific approaches to the interpretation of the essence of the category "land resources" are generalized and their classification is proposed. Land resources are examined for their use, reproduction and protection, ownership and disposal. It has been established that it is advisable to classify the given grouping into 3 blocks of an economic, environmental and social nature. It is proved that the economic block characterizes the use of land resources, the ecological block characterizes the reproduction and protection of land, the socio-institutional block characterizes the ownership and disposal of land resources. The classification of land resources based on a synthesis of approaches of domestic and foreign scientists is presented. It is established that such a classification lays the foundation for the effective regulation of land relations. The importance of the study of land resources for their effective use is noted. It is emphasized that land is the main national wealth. It needs special protection by the state and landowners or land users, because it affects the interests of both modern and future generations.

Key words: land resources, typological features, classification of land resources, land use, economic, environmental and social components.

Постановка проблеми. Розвиток економіки визначається значною мірою природним потенціалом територій країни, зокрема земельними ресурсами. Земельне питання було і залишається основним у функціонуванні господарства будь-якої країни. Земельні ресурси є одним із найважливіших компонентів навколишнього природного середовища, що використовуються для виробництва матеріальних благ та зазнають постійно зростаючого антропогенного навантаження. Уся сукупність земельних угідь становить єдиний державний земельний фонд. Земельні ресурси є незамінним національним багатством, базисом для розселення людей, розміщення і розвитку продуктивних сил суспільства. Тому необхідно систематично вивчати, узагальнювати та доповнювати питання змістовності земельних ресурсів, віддаючи пере-

вагу їх єдності із природними, мінеральними, трудовими, виробничими, матеріальними ресурсами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначенню змісту та сутності земельних ресурсів присвячують свої наукові праці як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Першим напрямом дослідження є визначення землі як ресурсу, що забезпечує розширене відтворення національного багатства і слугує чинником соціально-економічного розвитку. Така думка щодо визначення земельних ресурсів описана у працях П. Борщевського, В. Будзяка, Д. Добряка, К. Маркса, М. Туган-Барановського. Іншим напрямом дослідження є вивчення земельних ресурсів як фундаментальної бази аграрного виробництва, що забезпечує розвиток агропромислового комплексу, задовольняє потреби населення у продуктах харчування та

суспільних благах. Вивченням земельних ресурсів у такому аспекті займалися такі вчені, як А. Даниленко, О. Алімов, Л. Новаковський, М. Чернюк, В. Заремба, Л. Шашула, В. Рошер, П. Струве. Проте, незважаючи на вагомий внесок і практичну значущість праць провідних учених, вважаємо, що необхідно ширше відобразити аспекти пізнання земельних ресурсів та здійснити дослідження на предмет використання, володіння та розпорядження, охорони та відтворення земельно-ресурсного потенціалу.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення сутності земельних ресурсів, наведення їх класифікації на основі економічної, екологічної та соціальної складових частин із визначенням можливих елементів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Земельні ресурси у звичайному розумінні – це землі, що використовуються або можуть використовуватися для сільського чи лісового господарства, містобудування тощо. Наявні поняття змісту земельних ресурсів необхідно розширити і розглянути їх використання на основі трьох орієнтирів: економічного, екологічного та соціального.

Категорія, що визначає земельні ресурси як засіб виробництва, просторовий базис, об'єкт інформаційної системи земельного кадастру, об'єкт економічної безпеки, об'єкт правовідносин, товар, визначатиме економічний орієнтир використання земельних ресурсів.

Використання землі в різних цілях зумовлене наявністю різноманітних угідь і потребами держави. Земельні ресурси є основним засобом виробництва, адже за його допомогою вирощується сільськогосподарська продукція як основа продовольчого забезпечення населення та переробної промисловості сировиною. Земельні ресурси є просторовим базисом, необхідним для життя і діяльності населення [4, с. 48]. Території, що забезпечують людину продуктами харчування, використовуються у сільському господарстві (орні землі, сади, луки, пасовища). Простором для розташування лісових та водних господарств слугують лісові та водні території. На інших територіях розташовуються промислові підприємства, кар'єри, шляхи, населені пункти. Земельні ресурси виступають об'єктом реєстраційної системи земельного кадастру, де накопичується інформація про власників землі, землекористувачів, площу, конфігурацію, функціональне використання, доступність до транспортної мережі, фізичні властивості, фіскальний облік, умови використання тощо. Земельні ресурси є об'єктом економічної безпеки адже їх використання впливає на частку валового внутрішнього продукту, на торговельний баланс між експортом та імпортом країни, є резервом продовольчої основи, що забезпечує умови подолання економічної небезпеки. На земельні

ресурси розповсюджуються усі перелічені права, що мають місце під час використання, відтворення та охорони, володіння та розпорядження землею.

Соціальний орієнтир земельних ресурсів визначатиме категорія, яка характеризує земельні ресурси як місце прикладення праці та проживання, об'єкт володіння, об'єкт продовольчої безпеки. Території, які придатні для проживання, використовуються для розміщення житлових масивів. Землі, на яких розміщені промислові та громадські об'єкти, слугують місцем прикладання праці. Як об'єкт продовольчої безпеки земельні ресурси забезпечують умови вирощування продуктів харчування, насичення ринку продовольством, створюють передумови для налагодження експорту продукції до інших країн [5, с. 53]

Категорія, яка характеризує природно-ресурсні особливості земельного потенціалу, забезпечуватиме екологічний орієнтир щодо відтворення та забезпечення екологічної безпеки. Як природний ресурс земельні ресурси становлять собою земельний масив, який складається з однієї або декількох земельних ділянок, що відмежовані на місцевості, систематично використовуються у виробництві або мають потенційно умови для такого використання [2]. Як об'єкт екологічної безпеки земельні ресурси характеризуються постійністю та кількісною обмеженістю, є незамінними іншими природними ресурсами, є акумулятором корисних копалин та вічними у використанні. Суспільству необхідно уникати споживацького ставлення до природи та розуміти складні проблеми взаємозалежності природного середовища і людей.

Отже, аналізуючи змістовні характеристики земельних ресурсів, можна згрупувати їх за типологічними ознаками, визначивши екологічні, соціальні та економічні характерні особливості (рис. 1).

Усі землі в межах території України, в тому числі острови та землі, зайняті водними об'єктами, незалежно від їхнього природного стану, як зазначається у статті 18 Земельного кодексу України, становлять одне ціле – землі України. До цих земель належать території, які вкриті шаром ґрунту, і території з голою материнською породою, а також днища річок та інших водойм [1]. Усі землі мають спільну ознаку, виступаючи об'єктом суспільних відносин, які регулюються нормами земельного законодавства. Нині основні напрями у галузі класифікації земель в Україні пов'язуються насамперед із обліком їхньої кількості [3, с. 125].

Землі України відповідно до чинного законодавства поділяються на 9 категорій. Виходячи із характеристики земельних ресурсів, доцільно категорії земельних ресурсів сформувати у 3 напрями за економічною, екологічною та соціальною спрямованістю. До економічного складника слід відносити такі категорії земель, як: землі сільськогосподарського

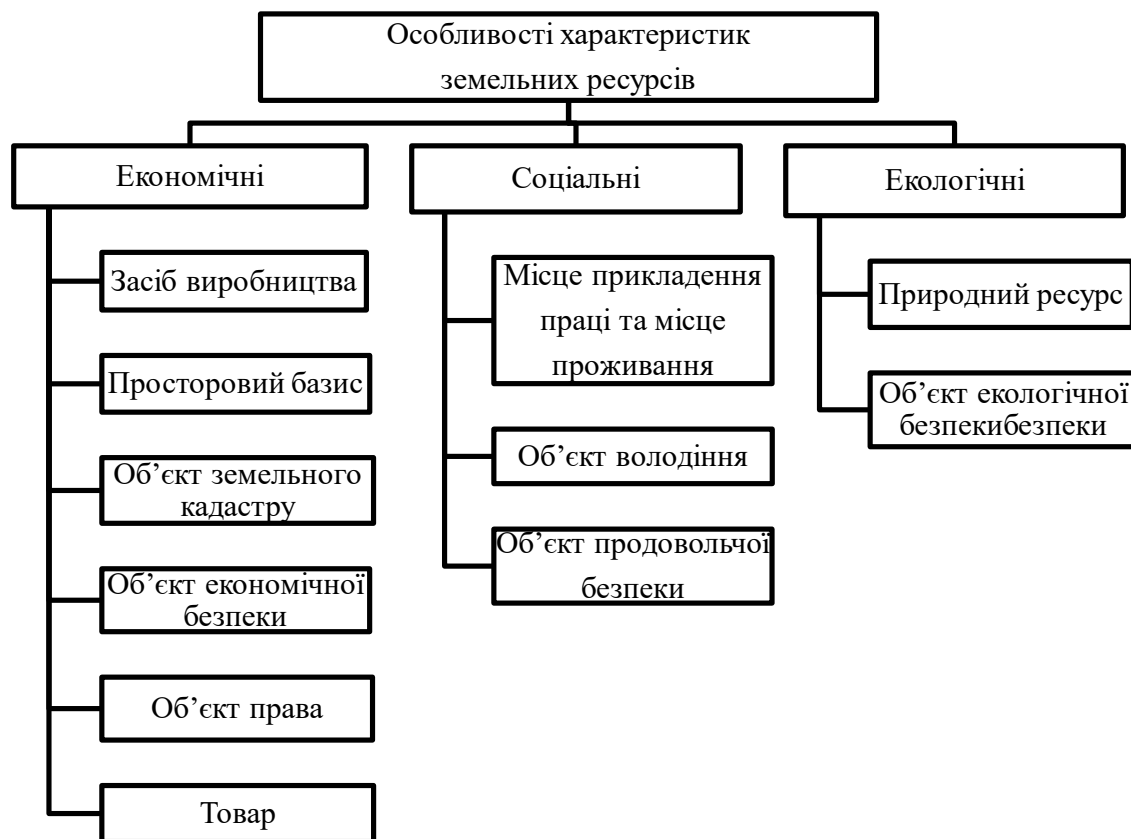

Рис. 1. Типологічні ознаки щодо визначення характеристик земельних ресурсів

призначення, землі лісгосподарського призначення, водного фонду, промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони, іншого призначення, запасу. До екологічного складника належать землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, водного фонду, запасу, рекреаційного призначення. До соціального складника віднесемо землі житлової та громадської забудови, оздоровчого призначення, історико-культурного призначення, запасу [4, ст. 54].

Розглядаючи земельні ресурси на предмет їх використання, відтворення й охорони, володіння та розпорядження, доцільно класифікувати наведене групування у 3 блоки економічного, екологічного та соціального характеру. Економічний блок характеризує використання земельних ресурсів і поділяє його на такі групи: за територіальною належністю – світові та національні; за можливістю використання – ті, що використовуються, можливі для використання, резервні, недоступні; за рівнем вивченості – детально вивчені, виявлені, прогнозовані; за характером використання – одноцільового та багатоцільового використання; за якістю – типами ґрунтів та іншими класифікаційними одиницями; за можливістю залучення до господарського обігу – можливі для експлуатації (дійсні або освоєні), законсервовані та потенційні; за меліоративними ознаками – осушені та зрошувальні.

Екологічний блок характеризує відтворення й охорону земель та поділяє на такі складники: за впливом виробництва – зазнають шкідливого впливу, зазнають невеликого впливу, не зазнають впливу; за можливістю та термінами поновлення – поновлювальні, частково поновлювані або ті, що залучаються у повторне використання, та непоновлювані.

Соціально-інституційний блок характеризує володіння та розпорядження земельними ресурсами і поділяє на такі складники: за відношенням до прав власності земельні ресурси можуть перебувати у державній, комунальній або приватній власності; за характером користування – знаходяться в тимчасовому користуванні (оренда), постійному користуванні або невитребуваному стані (наприклад, невитребувані частки (паї) або земельні ресурси, що перебувають у запасі); за можливістю створення робочих місць – з розвинутою господарською інфраструктурою та депресивні [4, ст. 50].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, проведене дослідження щодо сутності земельних ресурсів дало змогу сформулювати триєдину концепцію соціо-еколого-економічного розвитку, яка закладає основи регулювання земельних відносин. Виходячи з характеристик, притаманних земельним ресурсам, їх згруповано за типологічними ознаками та визначено екологічні, соціальні та економічні характерні особливості.

Розглянуто земельні ресурси на предмет їх використання, відтворення й охорони, володіння та розпорядження. Це дало змогу класифікувати наведене групування у 3 блоки економічного, екологічного та соціального характеру.

Запропонована класифікація сприяє підвищенню обґрунтованості управлінських рішень у сфері використання земельних ресурсів. Землекористування забезпечує залучення земельних ресурсів у відтворювальний процес, і земля як основне національне багатство потребує особливої охорони державою та землевласниками чи землекористувачами, адже торкається інтересів як сучасних, так і майбутніх поколінь.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Земельний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 02.01.2020).
2. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16 червня 1992 року № 2456-XII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> (дата звернення: 02.01.2020).
3. Будзак В.М. Сільськогосподарське землекористування (економіко-екологічні та управлінські аспекти) : монографія / за ред. С.І. Дорогунцова. Київ: Оріяни, 2006. 488 с.
4. Крисак А.І. Регулювання земельних відносин на засадах сталого розвитку : дис. д.е.н. : 08.00.06 Луцьк, 2018. 679 с.
5. Підвищення ефективності використання, відтворення і охорони земельних ресурсів регіону / П.П. Борщевський та ін. Київ : Аграрна наука, 1998. 240 с.

6. Ступень М.Г., Радомський С.С., Персоляк В.Ю. Використання земель сільськогосподарського призначення в пореформений період. Львів, 2011. 182 с..

REFERENCES:

1. Zemelnyi kodeks Ukrainy [Land Code of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (accessed 02 January 2020).
2. Pro pryrodno-zapovidnyi fond Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16 chervnia 1992 roku # 2456-XII / Verkhovna Rada Ukrainy [About the nature reserve fund of Ukraine: Law of Ukraine of 16.07.1992 No.2456-XII/TheVerkhovnaRadaofUkraine.].URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> (accessed 02 January 2020).
3. Budziak V.M. Siljskoghospodarsjke zemlekorystuvannja (ekonomiko-ekologichni ta upravlinsjki aspekty) [Agricultural land use (economic, environmental and management aspects)]. Kyjiv: Orijanj. (in Ukrainian).
4. Krysak A.I. (2018) Reghuljuvannja zemeljnykh vidnosyn na zasadakh stalogho rozvytku [Land relations regulation on a foundations of a sustainable development]: (PhD Thesis), Lucjk: Lutsk National Technical University.
5. Borshhevsjkyj P.P., Chernjuk M.O., Zaremba V.M., Korenjuk P.I., Knjazjkov O.P. Pidvyshennja efektyvnosti vykorystannja, vidtvorennja i okhorony zemeljnykh resursiv rehionu [Improving the efficiency of use, reproduction and protection of land resources of the region]. Kyjiv: Aghrarna nauka. (in Ukrainian)
6. Stupenj M.Gh., Radomsjkyj S.S., Persoljak V.Ju. Vykorystannja zemelj siljskoghospodarsjkogho pryznachennja v poreformenyj period [Use of agricultural land in the post-reform period]. Ljviv: PP Liha-Pres. (in Ukrainian)